

Yapay Öğrenmede Optimizasyon: Problemler ve Yöntemler

İlker Birbil

Sabancı Üniversitesi
Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi
Endüstri Mühendisliği Programı

Nesin Matematik Köyü
Şirince - Nisan, 2017

Elimizde N tane veri noktası olduğunu düşünelim; $x^{(k)} \in \mathbb{R}^n$, $k = 1, \dots, N$. Her veri noktası için iki etiketten biri verilmiş; $y^{(k)} \in \{-1, 1\}$, $k = 1, \dots, N$.

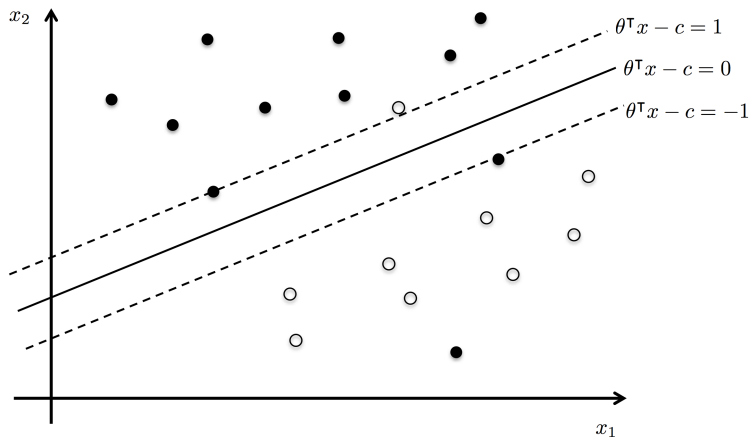
Amaç bu veriyi iki kümeye ayıracak şekilde çok boyutlu bir düzlem bulmak. Her $k = 1, \dots, N$ için şu ifadeleri kullanalım:

$$\left. \begin{array}{ll} \theta^\top x^{(k)} - c \leq -1 & \implies y^{(k)} = -1 \\ \theta^\top x^{(k)} - c \geq 1 & \implies y^{(k)} = 1 \end{array} \right\} (\theta^\top x^{(k)} - c)y^{(k)} \geq 1.$$

Bu durumda yapmamız gereken, verilen bir c değerine göre θ vektörünü hesaplamaktır.

Kümeleme - İkili Sınıflandırma

$$\left. \begin{array}{l} \theta^T x^{(k)} - c \leq -1 \implies y^{(k)} = -1 \\ \theta^T x^{(k)} - c \geq 1 \implies y^{(k)} = 1 \end{array} \right\} (\theta^T x^{(k)} - c)y^{(k)} \geq 1.$$

Kümeleme - İkili Sınıflandırma (devam)

Optimizasyon modelimiz için önce amaç fonksiyonunu oluşturalım:

$$l_k(\theta) = \max\{0, 1 - (\theta^\top x^{(k)} - c)y^{(k)}\}.$$

Bu fonksiyona literatürde **menteşe kayıp fonksiyonu (hinge loss function)** da denmektedir. Modelimiz

$$\min J_\lambda(\theta) = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N l_k(\theta) + \frac{\lambda}{2} \|\theta\|^2.$$

haline gelir. Modelin en sonuna eklediğimiz terim **aşırı uyum (overfitting)** sorunundan kaçınmak için eklenmiştir. Burada λ değeri dışarıdan verilen bir parametredir.

Bu problem amaç fonksiyonundaki $\max$ işleci yüzünden türevlenebilir değildir. Ancak bu model, kısıtlar yardımıyla dışbükey optimizasyon problemine dönüştürülebilir.

Kümeleme - İkili Sınıflandırma (devam)

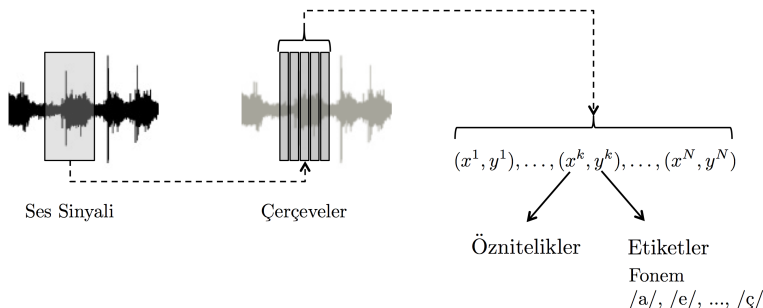
Dışbükey optimizasyon modeli için önce yardımcı değişkenler

$$z_k = \max\{0, 1 - (\theta^\top x^{(k)} - c)y^{(k)}\}, \quad k = 1, \dots, N$$

olarak tanımlanır. Ardından kısıtlı modelimiz şu şekilde yazılır:

$$\begin{aligned} \text{enküçüle} \quad & \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N z_k + \frac{\lambda}{2} \|\theta\|^2 \\ \text{öyle ki} \quad & z_k \geq 1 - (\theta^\top x^{(k)} - c)y^{(k)}, \quad k = 1, \dots, N; \\ & z_k \geq 0, \quad k = 1, \dots, N. \end{aligned}$$

Literatürde bu ikili sınıflandırma yaklaşımına **destek vektör makinesi (support vector machine)** denmektedir.

- **Veri:** Milisaniyelik kayıtlar (çerçeveler); $(x^{(k)}, y^{(k)})$, $k = 1, \dots, N$. Burada $x^{(k)} \in \mathbb{R}^n$ öznitelikler, $y^{(k)} \in \mathbb{C}$ ses etiketleri.
- **Amaç:** Öznitelikleri bilinen yeni bir kaydı doğru şekilde etiketlemek.

- ▶ Her etikete bir ağırlık vektörü, $\theta^l \in \mathbb{R}^n$, $l \in \mathbb{C}$ verilir.
- ▶ Kolaylık olması için $|\mathbb{C}| \times n$ boyutlarında bir θ matrisi tanımlarız. Her k çerçevesine j etiketi atanması için hesaplanan olasılık

$$\mathbb{P} \left\{ y^{(k)} = j \mid x^{(k)}; \theta \right\} = \frac{\exp((\theta^j)^\top x^{(k)})}{\sum_{l \in \mathbb{C}} \exp((\theta^l)^\top x^{(k)})}$$

olarak verilir. Bu durumda ölçekli log-benzerlik fonksiyonu

$$\frac{1}{N} \sum_{k=1}^N \underbrace{\sum_{j \in \mathbb{C}} \mathbf{1}\{y^{(k)} = j\} \log \frac{\exp((\theta^j)^\top x^{(k)})}{\sum_{l \in \mathbb{C}} \exp((\theta^l)^\top x^{(k)})}}_{l_k(\theta)},$$

şeklinde yazılır. Buradaki $\mathbf{1}$ gösterge işleci, içerisindeki ifade doğru ise 1, aksi halde 0 çevirir.

Kümeleme - Ses İşleme (devam)

Şimdi **örneklem ortalaması yaklaşımı (sample average approximation)** fonksiyonunu yazabiliriz:

$$J(\theta) = \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N l_k(\theta).$$

Bu durumda **maksimum benzerlik kestirimcisi (maximum likelihood estimator)** ise

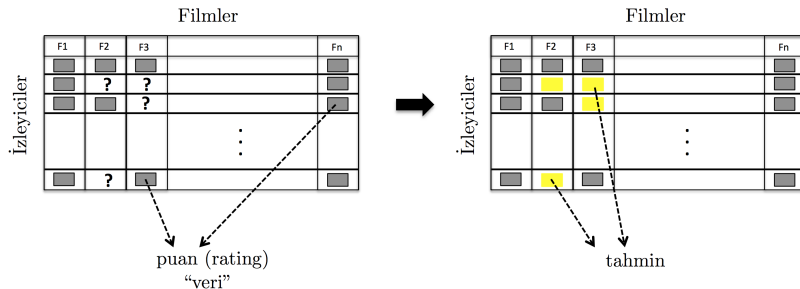
$$\theta^* = \arg \max_{\theta \in \mathbb{R}^{|\mathcal{C}| \times n}} J(\theta)$$

olarak bulunur. Enbüyükleme probleminden, enküçüklemeye geçerken de basitçe fonksiyonu -1 ile çarpabiliriz. Kısacası, çözmemiz gereken model şu şekilde yazılabilir:

$$\min_{\theta \in \mathbb{R}^{|\mathcal{C}| \times n}} -J(\theta).$$

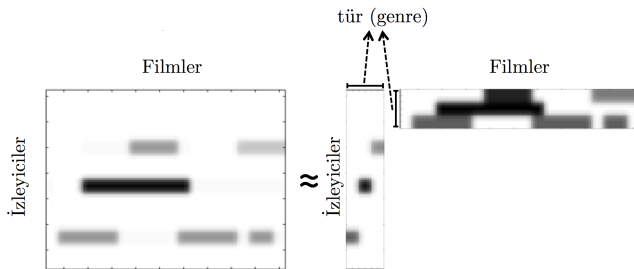

Tavsiye Sistemi

- ▶ **Veri:** İzleyicilerin farklı filmlere verdikleri puanları gösteren bir **seyrek (sparse)** matris (Y).
- ▶ **Amaç:** İzleyiciler ile filmleri belirli sayıda türe göre gruplamak ve ilgilerine göre izleyicilere film tavsiye etmek.

Tavsiye Sistemi - Matrisleri Çarpanlarına Ayırma

$$Y \approx X_1 \times X_2$$

Tavsiye Sistemi (devam)

	F1	F2	F3	F4
Ali	5	2	?	2
Berna	4	?	?	3
Cemal	1	1	?	4
Deniz	2	?	4	5
Esra	?	2	?	4

Tavsiye Sistemi (devam)

	F1	F2	F3	F4
Ali	5	2	?	2
Berna	4	?	?	3
Cemal	1	1	?	4
Deniz	2	?	4	5
Esra	?	2	?	4

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Tavsiye Sistemi (devam)

	F1	F2	F3	F4
Ali	5	2	?	2
Berna	4	?	?	3
Cemal	1	1	?	4
Deniz	2	?	4	5
Esra	?	2	?	4

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Tavsiye Sistemi (devam)

	F1	F2	F3	F4
Ali	5	2	?	2
Berna	4	?	?	3
Cemal	1	1	?	4
Deniz	2	?	4	5
Esra	?	2	?	4

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Tavsiye Sistemi (devam)

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Tavsiye Sistemi (devam)

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Öyleyse şu problemi çözmek bir fikir olabilir:

$$(X_U^*, X_M^*) = \arg \min_{X_U, X_M} \|Y - X_U X_M\|_F^2.$$

Tavsiye Sistemi (devam)

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Öyleyse şu problemi çözmek bir fikir olabilir:

$$(X_U^*, X_M^*) = \arg \min_{X_U, X_M} \|Y - X_U X_M\|_F^2.$$

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 1.99 & 0.56 \\ 1.45 & 1.04 \\ 0.00 & 1.64 \\ 0.33 & 2.01 \\ 1.18 & 1.50 \end{bmatrix}}_{X_U^*} \underbrace{\begin{bmatrix} 2.32 & 0.85 & 1.04 & 0.32 \\ 0.61 & 0.62 & 1.82 & 2.42 \end{bmatrix}}_{X_M^*} = \underbrace{\begin{bmatrix} 4.95 & 2.05 & 3.08 & 2.00 \\ 3.99 & 1.88 & 3.39 & 2.99 \\ 1.01 & 1.02 & 2.97 & 3.97 \\ 2.00 & 1.53 & 3.99 & 4.98 \\ 3.65 & 1.93 & 3.94 & 4.00 \end{bmatrix}}_{\hat{Y}}$$

Tavsiye Sistemi (devam)

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 5 & 2 & ? & 2 \\ 4 & ? & ? & 3 \\ 1 & 1 & ? & 4 \\ 2 & ? & 4 & 5 \\ ? & 2 & ? & 4 \end{bmatrix}}_Y \approx \underbrace{\begin{bmatrix} * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \\ * & * \end{bmatrix}}_{X_U} \underbrace{\begin{bmatrix} * & * & * & * \\ * & * & * & * \end{bmatrix}}_{X_M}$$

Öyleyse şu problemi çözmek bir fikir olabilir:

$$(X_U^*, X_M^*) = \arg \min_{X_U, X_M} \|Y - X_U X_M\|_F^2.$$

$$\underbrace{\begin{bmatrix} 1.99 & 0.56 \\ 1.45 & 1.04 \\ 0.00 & 1.64 \\ 0.33 & 2.01 \\ 1.18 & 1.50 \end{bmatrix}}_{X_U^*} \underbrace{\begin{bmatrix} 2.32 & 0.85 & 1.04 & 0.32 \\ 0.61 & 0.62 & 1.82 & 2.42 \end{bmatrix}}_{X_M^*} = \underbrace{\begin{bmatrix} 4.95 & 2.05 & 3.08 & 2.00 \\ 3.99 & 1.88 & 3.39 & 2.99 \\ 1.01 & 1.02 & 2.97 & 3.97 \\ 2.00 & 1.53 & 3.99 & 4.98 \\ 3.65 & 1.93 & 3.94 & 4.00 \end{bmatrix}}_{\hat{Y}}$$

Tavsiye Sistemi - Matrisleri Çarpanlarına Ayırma (devam)

Bu yaklaşım ile çözeceğimiz optimizasyon modeline dönelim:

$$\min_{X_1, X_2} \|Y - X_1 X_2\|_F^2.$$

İlk bakışta karışık gözükse de, aslında amaç fonksiyonu her veri noktası için karesel sapmaların toplamına karşılık gelmektedir. Üç izleyici ve iki filmli basit bir örnek bu noktayı gösterecektir:

$$\min_{x_1, \dots, x_5} \left\| \underbrace{\begin{pmatrix} y_1 & y_2 \\ y_3 & y_4 \\ y_5 & y_6 \end{pmatrix}}_Y - \underbrace{\begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}}_{X_1} \underbrace{\begin{pmatrix} x_4 & x_5 \end{pmatrix}}_{X_2} \right\|_F^2 = \min_{x_1, \dots, x_5} (y_1 - x_1 x_4)^2 + \dots + (y_6 - x_3 x_5)^2$$

Şu ana kadar konuştuğumuz kısıtsız yapay öğrenme modelleri, genel bir formda

$$\min_{x \in \mathbb{R}^n} f(x) = \min_{x \in \mathbb{R}^n} \sum_{k=1}^N f_k(x)$$

şeklinde yazılabilirler.

Bu formda bir optimizasyon modeli çözmeyi gerektiren diğer yapay öğrenme yaklaşımlarına birkaç örnek verebiliriz:

- ▶ Lojistik bağlantım (regression)
- ▶ Derin öğrenme (deep learning)
- ▶ Çok katmanlı yapay sinir ağları (multilayer artificial neural networks)

Problemlerin Ortak Yapısı (devam)

Amaç fonksiyonumuzu tekrar yazalım

$$f(x) = \sum_{k=1}^N f_k(x).$$

Bu fonksiyonun minimum noktasını bulmak için bir önceki dersteki çözüm yöntemlerini kullanabiliriz. Bunun için amaç fonksiyonunun türevine ihtiyacımız olacak:

$$\nabla f(x) = \sum_{k=1}^N \nabla f_k(x).$$

Yapay öğrenme problemlerinin önemli bir kısmında N değeri veri boyutuna bağlıdır. O nedenle N kolayca oldukça büyük bir sayı olur. Dolayısıyla her seferinde türev hesabı yapmanın hesaplama zamanı açısından maliyeti yüksektir.

Rassal Gradyant Yöntemleri

Rassal yöntemler, her seferinde türevin tamamını hesaplamak yerine sadece bir kısmını rassal olarak seçip hesaplarlar.

Rassal olarak seçilen kısımları $\mathcal{K} \subseteq \{1, \dots, N\}$ kümesi olarak gösterirsek, gradyant iniş algoritmasının adımları şu şekilde yazılabilir:

$$x_{i+1} = x_i - \alpha_i \sum_{k \in \mathcal{K}} \nabla f_k(x)$$

Literatürde $\mathcal{K}$ kümesindeki eleman sayısına göre farklı yöntemler denenmiştir:

- ▶ $|\mathcal{K}| = 1$, **rassal gradyant iniş (stochastic gradient descent)**
- ▶ $|\mathcal{K}| < N$, **mini-yığın rassal gradyant iniş (mini-batch gradient descent)**
- ▶ $|\mathcal{K}| = N$, **yığın gradyant iniş (batch gradient descent)**.

Dikkat edilirse son seçenekte rassalık yok ve bu şekilde koşturulan algoritma geçen ders konuştuğumuz gradyant iniş algoritmasının aynısı.

Rassal Gradyant Yöntemleri (devam)

Rassal gradyant yöntemlerini uygulamak için

$$x_{i+1} = x_i - \alpha_i \sum_{k \in \mathcal{K}} \nabla f_k(x)$$

döngüsünde adım boyu α_i değerini de belirlememiz gerek. Bu yöntemler adım boyunu arama algoritmaları ile hesaplamak yerine, adım boyunu azalan bir dizi olarak düşünürler.

Yakınsaklık analizleri adım boyu dizisinin şu şartları sağlaması gerektiğini göstermiştir:

$$\alpha_i \xrightarrow{i \uparrow \infty} 0 \text{ ve } \sum_{i=1}^{\infty} \alpha_i = \infty.$$

Örneğin uygulama saatinde

$$\alpha_i = \frac{\epsilon}{\sqrt{i}}$$

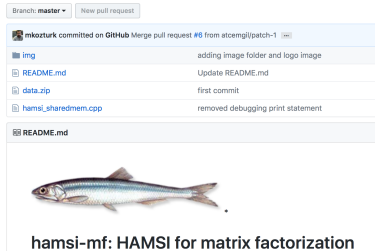
dizisini $\epsilon = 10^{-4}$ olarak kullanacağız.

HAMSI - Matris Ayırıştırma

MAKALE: <https://arxiv.org/abs/1509.01698>

KOD: <https://github.com/spartensor/hamsi-mf>

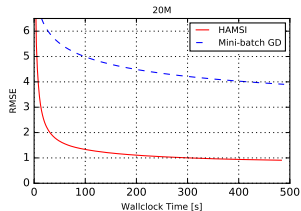
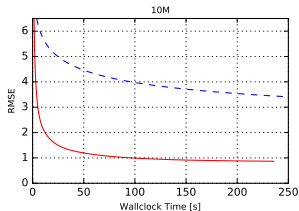
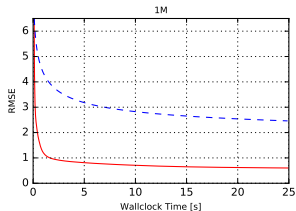

HAMSI ve Mini-Yığın Rassal Gradyant İnişi

Dataset	Algorithm	schedule	Average Final RMSE Value				
			HOGWILD	COLOR	COLOR-B	STRATA	STRATA-B
1M – 6040 – 3883 ratings users movies (25 seconds)	mb-GD	det	3.1074	3.1061	3.0845	2.5315	2.4588
		stoc	3.1433	3.1470	3.1003	2.5325	2.4650
	HAMSI	det	0.6901	0.6955	0.7102	0.6133	0.6022
		stoc	0.6900	0.7987	0.8017	0.6088	0.5994
10M – 71567 – 10681 ratings users movies (250 seconds)	mb-GD	det	4.3167	4.2676	4.2617	4.0029	3.4088
		stoc	4.3009	4.2863	4.2801	4.0035	3.4094
	HAMSI	det	0.9279	1.0181	0.8941	0.8923	0.8643
		stoc	0.9207	1.1357	1.1229	0.8988	0.8652
20M – 138493 – 26744 ratings users movies (500 seconds)	mb-GD	det	4.8655	4.8051	4.8000	4.8093	3.8890
		stoc	4.8641	4.8279	4.8142	4.8091	3.8975
	HAMSI	det	1.0170	1.1117	0.9521	1.0113	0.9042
		stoc	1.0112	1.2944	1.2220	1.0231	0.9035

HAMSI ve Mini-Yığın Rassal Gradyant İnişi (devam)

UYGULAMA

Ses işleme örneğinde gördüğümüz çoklu sınıflandırma problemini, kendi oluşturacağımız bir veri üzerinde, birinci dereceden rassal yöntemlerle çözelim.

Model

Gradyant inişi adımlarını

$$\theta_{i+1} = \theta_i - \alpha_i \nabla J(\theta_i) = \theta_i - \alpha_i \frac{1}{N} \sum_{k=1}^N \nabla l_k(\theta_i),$$

olarak yazabiliriz. Fakat matrisler yerine şu eşitliği kullanmak daha kolay olur:

$$\nabla_{\theta^j} J(\theta) = -\frac{1}{N} \sum_{k=1}^N \left(x^{(k)} \left(\mathbf{1}\{y^{(k)} = j\} - \frac{\exp((\theta^j)^\top x^{(k)})}{\sum_{l \in \mathbb{C}} \exp((\theta^l)^\top x^{(k)})} \right) \right).$$

O zaman her $j \in \mathbb{C}$ için adımlarımız

$$\theta_{i+1}^j = \theta_i^j - \alpha_i \nabla_{\theta^j} J(\theta_i)$$

haline gelir.